HALK BİLGİSİ HABERLERİ

İstanbul - Eminönü Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih şubesi
tarafından çıkarılır aylık folklor mecmuası

Yazı İşleri Müdürü : MEHMET HALİT BAYRI

Yıl : 9 Haziran 1940 Sayı : 104

ANADOLUNUN ÇOCUK SAZLARI

Gerek Anadoluda ve gerek Rumeli Türkleri arasında, çocukların eğlenmek için söğüt dalından, buğday sapından veya diğer müsait ağaç dallarından yaptıkları düdükler malûmdur. Bunlar zahirde gayet ehemmiyetsiz şeyler gibi görünürlerse de, isimleri ve şümul dereceleri tetkik edildikçe, yüzlerce senelik san'at an'anelerinin son bakiyeleri oldukları anlaşılır. Şehirlerimiz, her devrin yeni yeni icat olunan en mükemmel âletlerini tercihan kullandıkları için, daha eskileri, yavaş yavaş köylülerle çocukların arasına çekilerek, tarihlerinin belki de en son devirlerini, o daha müşfik ellerde geçirir olmuşlardır. Evet, ellerine geçen her şeyi kırıp dökmekle itham ettiğimiz miniminiler, çok defa, büyüklerin gösterebildiğinden daha büyük bir dirayet ve sadakatle ataların yadigârlarını saklayabilmişlerdir. Bu tetkikimizin mütalâasından sonra, çocuk halkıyatının, sanıldığından pek daha mühim bir saha olduğu bir kere daha anlaşılacaktır.

***

Çocuk düdüklerine, Erzurum, Samsun ve İzmir ile muhitlerinde «zinbon» veya «zimbon» denildiğini tahkik ettim.

Sureti imaline dair Erzurumda yaptığım tetkikleri vaktiyle neşretmiştim : «Buğdayı, kurumadan boğum yerinden keserler ve üstüne delikler açarlar; bir dil çıkarırlar. Kalem boyunda bir şeydir. Bilhassa, çocuklar koyun beklerken yaparlar. Kızıl ağacından da yapılır.» demiştim. Samsun ve muhitinde kullanılan zimbon hakkında Mehmet Şakir Ülkütaşır'ın verdiği izahat, ayni tarifi takviye etmekten başka bir şey yapmıyor :

Bir buğday veya arpa — hattâ bu cinsten içi boş diğer bir sap — alınır. Bu sak iki boğum noktasından kesilir; fakat o suretle ki, boğumlardan biri sak üstünde kalır. Boğumun biraz aşağısından ve yan tarafından yarı müsta'raz bir parça şakkedilirse de yerinden koparılmayıp öylece — boğumdan aşağı doğru inen bir dil halinde — bırakılır; yani sakın ağıza alınacak bu tarafı bermutat boğumla tıkalı kalır; üflenince dil ihtizaz eder ve açık olan diğer uçtan bir nevi vızıltılı ses çıkar.

Ağaç dalından yapılanların daha kalın ve ıslığa müşabih bir ses çıkaracağı tabiîdir.

Arabkirde bu düdüklere «bizbilik» denildiğini yazmıştım ki, iki kelimeden mürekkep bir isim olması muhtemeldir: Biz - bilik... 93 harbinde, Bulgaristanın İhtiman nahiyesinden muhacir çıkmış ihtiyar bir Türk ile, yine kırk sene kadar evvel Bursanın «Bağlı» köyünden ayrılmış bir köylü, söğüt ağacından yapılan bu çocuk düğününe o diyarlarda «Sipsi» denildiğini bana anlattılar. Hattâ, ihtiyar Rumelili, düdüğü yaparken şu beyitleri mırıldanmanın çocuklar arasında âdet olduğunu bile hatırladı, kendim de yapardım, dedi :

Sipsi boru
Çık gel beri
Çıkmazsan da
Kimin umuru

Bu beyitleri defaatle söylerken, söğüt parçasına bir kalem ile mütemadiyen vurup kabukla için iltisakını ayırmağa çalışırlarmış. İhtiyar Bursalı da ayni yolda beyitler söylendiğini hatırladıysa da hiç bir mısraını aklına getiremedi.

İstanbulun çoban ve mahalle çocukları söğüt dalından düdük yaparlarsa da, sipsi, zimbon gibi isimleri bilmezler; sadece «düdük» derler. Bunu Bakırköylü çoban çocuklarından tahkik ettim.

Yine tahkiklerime göre, bu söğüt dalından yapılan düdüklere, gerek Arabkirde, gerek İhtimanda ve gerek İstanbulda birer boru eklemek âdeti de vardır. Söğüt ağacının kalınca bir dalının veya kolunun kabuğu geniş ve uzun bir şerit teşkil edecek şekilde yavaş yavaş sıyrılıp soyulur ve bir külâh teşkil edecek surette bükülür. Geniş ağızlı ve az veya çok büyük (yapanın ustalığı derecesine göre) bir boru teşkil eden bu gövdenin yukarı küçük deliğine söğüt dalından yapılan asıl düdük takılır. Bu sefer üflenince

çıkan ses, artık boru sesine yaklaşır. Biraz evvelki mısralarda kullanılan «sipsi boru» tabiri, işte bu daha mütekâmil şeklin adıdır.

Bir kaç çocuğun, hep bir ağızdan sipsi boru farfarası ile yürüyüş yaptıkları vaki olduğunu anlattılar ki, manzarayı siz düşününüz !

Çocukların büyük muzikaları bile taklitteki şöhretlerini, meselâ ramazan davullarının küçüklerini boyunlarına takıp davulcularla birlikte çalmağı ne kadar sevdiklerini düşünürsek, söğüt ve buğdaydan yapıp çaldıkları düdüklere örneklik eden sazların da vaktiyle hakikî âletleri olduklarını kabulde tereddüt etmeyiz; filhakika öyledir de... «Zimbon» un ecdadını, tâ eski İbranîlerin tarihinde, «sipsi» nin ve «düdük» ün atalarını ise Orta Asyada buluyoruz.

***

İbranîlerin mukaddes kitaplarından «Daniyelin kitabı» nda «suponiah» ve «sumponiah» şekillerinde yazılan bir musiki âletinin bahsi geçer ki, Âramîce olan bu kelimeyi mezkûr kitabı Yunancaya terceme eden Suriye rumları «sümphonia» şeklinde yazmışlardır. (Garptaki symphonie=senfoni kelimesinin aslı da, işte bu tabirdir !) Kitabın şarihlerine göre, yahudiler, bu âleti milâttan altı asır evvel, Babil esaretinden dönerken, Filistine getirmişlerdi. Sonraki İbranîce kitaplarda âletin ismine hiç rast gelinmezse de, Yunan müverrihi Polybe'ye göre, Antiohüs Epifon zamanında — yani milâttan bir asır evvel — Suriye rumları onu dinlemekten çok hoşlanıyorlardı.

Bütün bu malûmattan, âletin Asurî, Gildanî ve Fenike medeniyetlerince malûm olduğu anlaşılmaktadır. Çok yazık ki, bu kadîm kitapların hiç birinde âletin şekil ve mahiyeti hakkında tek bir tarif bile yoktur; ağızla çalındığı yazılıyor, işte o kadar..

Eski ve yeni şarihler, bu âletin, ekseriyetle bir nevi gayda veya iki borulu bir nevi ağız çalgısı olduğu tahmin etmişlerdir.

Âletin cenubî Golvaya ve Romaya geçtiğini, «cifonie, chifonie ve symphonie» gibi telâffuzlarla gayda ve bir nevi çoban kavalı gibi rüstaî âletler halinde bugüne kadar yaşadığını görüyoruz. Âlet ile isminin, ayni zamanda Avrupaya geçmiş olması lâzımdır. Roma vadisi ile civar dağlarının seyyar muzikacılarına «zampognatori» veya «zampognari» denilir ki, kelimenin İtalyanca şekli olan «zampogna» dan gelir...

İbranîce mukaddes kitaplarda ismi geçen «def» ve «santur» gibi âlet-

lerin, Asya Türkleri arasında ötedenberi kullanıldıklarını bildiğimiz için «zampon» un da oralarca bilindiğini kabule mecburuz. Binaenaleyh, bu tarihî âletin, hem doğrudan doğruya Suriyeden, hem Türklerle birlikte Horasandan ve hem de Avrupalılar (meselâ Cenevizler) eli ile Avrupadan Anadoluya getirilmiş olması ihtimal dahilindedir. Vaktiyle maruf bir âlete verilen ve bugün Beethoven'lerin, Mozartların en büyük orkestra eserlerine âlem olan «zinfoni» tabirinin, el'an Türk çocuklarının oyun ıstılahlarının arasında «zimbon» şekli altında yaşamakta bulunuşu, garip bir tali cilvesi değil midir ?

***

Anadoluda artık belki de büsbütün unutulmuş olan «sipsi» kelimesinin ve düdüğünün mazisine gelince: Bu da pek eskidir. Macarlar düdük makamında «sip» tâbirini kullanırlar. Meselâ, derebeylik zamanlarında kullandıkları bir düdüğe «Toprak - sip» [Türk düdüğü], «Taragato - sip» [asker düdüğü] veya « Rakotzi - sip » [Rakoci düdüğü] diyorlardı. İşte buradaki «sip» tâbiri, bizi Orta Asyanın en uzak asırlarına atmaktadır. Filhakika, Horasanda, «sıbızgı» ve «çıpçığ» gibi isimlerle anılan bir nevi ağız sazı asırlardanberi kullanılmaktadır.

Hicrî sekizinci asır islâm müverrihlerinden Ebubekir ibni Abdullah, ibni Eybek, «Dürer - üt Tîcan ve Üzeri Tevarîh - Uz Zaman » isimli eserinde, Delhinin Türk hükümdarlarından Tuğlak Şahın ahret oğlu ve Sultan Mehmet Şah Tuğlak'ın veziri ve muteber eserlerin müellifi olan «Tatar Han» dan bahsederken, «sabsaku denilen düdüğü ilk yapan mumaileyh olup acem kamışından çıkarmıştır» der.

Hicrî dokuzuncu asır Türk musikişinaslarından Azerbeycanlı Hoca Abdülkadir Meragî ile onun oğlu Abdül'azizin musiki teliflerinde [1] bildirdikleri tarifelere göre, «çıpçığ» o vakitler muhtelif boylarda neylerin bir demet halinde yan yana bağlanmaları ve cümlesinin büyük bir pipoya benziyen bir ağızlık üzerine amudî dikilmiş olmalarından ibarettir ki, ağızlığın ucundan üflenince bu neyler hep birden öter. Çinliler, elyevm bu nevi çalgıların türlüsünü kullanmaktadırlar. Bugünkü Kazak - Kıgızların kullandıkları «sıbızgı» yı anlatan M. Aleksandır Zatayeviç'in verdiği tarif ise büs-

[1] Bu eserler, İstanbulda Nuruosmaniye kütüphanesinde saklı bulunup müellifleri elinden çıkmış yegâne nüshalardır.

bütün başkadır: «sıbızgı, uzun bir ney olup on iki deliklidir. Başkurdların «koray» larına benzerse de sesi ondan daha kuvvetlidir. Pek münteşir değildir. Her halde (kobız) dan daha az kullanırlar.» diyor. Kazan tatarları, daha incelmiş bir telâffuzla sibizgi derler. Radolf'un kamusu, « sıbızgı tart», «sıbızkla» ve «sıbızğıcı» gibi tâbirleri hep bu saza ait muhtelif sözler olarak kaydediyor.

Sıpsı, Türkiyede daima kullanılmıştır. Asım Efendi, «Bürhanı Katı'» tercümesinde naydan bahsederken, «nay, saz aksamından maruf düdüktür; arabide mizmar denir; bir kaç nevidir: battal ve şah ve girift ve çığırtma ve (sıpsı) ve kaval dahi efradındandır» diyor. Evliya Çelebi, «nefir» in ucuna takılan parçaya «sis kamış» adını veriyor. Nihayet, Şemsettin Sami Bey merhum türkçe lûgatinde, sıpsı kelimesini, «gemici düdüğü, talim ıslığı» mânaları altında kaydetmiştir. İşte, çocukların «sipsi düdüğü» ve «sipsi borusu» bu istihalelere uğramış âletin çocukça bir taklidinden başka bir şey değildir [1].

Söz sırası gelmişken ilâve edelim ki: Süleyman Efendii Buharînin Çagatayca lûgatinde «düdük, sis, ıslık» mânaları altında kayıtlı bir «sipurga» kelimesinin mevcudiyetini gördüm ki ayni lisanî kökten geldiği şüphesizdir.

---

[1] Bartında da çocuklar, söğütten bu nevi düdükler yaparlarsa da bunlara sadece kamış ve boru isimlerini verirler. Yalnız tohum çıkarmış soğanın sâkından bir düdük yaparlar ki buna « çokçuk » derler... Acap sıpsı ile çokçuk'un bir münasebeti var mıdır ?

Arkadaşlarımızdan Ziraat Bankası memuru B. Fehmi de, Kastamonu ve İnebolu havalisinde çocukların söğüt dalından çıkardıkları kamışa «zipçik» dediklerini ve hattâ - B. Ragıp'ın naklettikleri veçhile - kamışı çıkarmak için üzerine bir cisimle vururken bazı beyitlerin söylenilmesinin çocuklar arasında âdet olduğunu anlattı ve şu beyitleri hatırladı.

Zipçik çık zipçik çık ......
Anan mali milki sana kalmış
Zipçik çık zipçik çık
Çıkmazsan seni Karadenizden Akdenize atarım
Zipçik çık zipçik çık

Makale ile az çok münasebettar zannettiğim şu küçük malûmatı buracığa kaydetmekten kendimi alamadım.

İ. C.

Yedi nevi klâsik nayin en ince seslisine türkçede verilen «süpürge» isminin acemce «si - perde» kelimesinden bozmalığını Rauf Yekta Bey tahmin ediyorsa da ben ayni kanaatte değilim; o da bu çagatayca sipurga kelimesinden başka bir şey değildir. Cümlesinin sip, sıp, sığ veya sıv gibi müşterek bir asıldan geldikleri muhakkaktır. [1].

Çocukların ayni rüstaî çalgıya verdikleri düdük adı da halis türkçe bir kelimedir. «Tütmek» masdarından gelen «tütek» kelimesinden başka bir şey değildir ve nefesle çalınan âlet demektir. Bugün çoban ve gemici düdüklerinden polis ve vapur düdüklerine kadar bir çok nevilere gelişi güzel verdiğimiz bu isim, vaktiyle daha büyük bir itina ile kullanılırdı. Makbul nevileri vardı; şu kadim mısralardan bunu anlayoruz:

Balaban, « düdük » , surnay
Çaldılar küs, def ve kerünay.

Orta Asyada Özbekler, el'an kamıştan mamul uzun ve altı delikli bir nevi makbul naya «düdük» adını verip büyük fasıllarında yalnız onu ağız sazı olarak kullanmakta iseler de, o havali Türklerinin kullandığı en orijinal ve eski ağız çalgısı başkadır; iki düdüğün yan yana eklenmesinden hasıl olan kısa boylu ve dilli çalgıdır: «koş dilli tüydük..»

Milâttan evvelki asırlarda ancak Akdeniz havzası milletlerile Asuriye ve Gildaniye nezdinde kullanıldığını bütün kabartma resimelrin şehadetlerile anladığımız çift düdüklü ağız çalgıları, Asyada asırlardanberi yalnız Horasanda kullanılmıştır; Türkmenler hayli zamandır kullanmıyorlar, Özbekler de bırakmak üzeredir. Bu Türk kavimleri arasında, Büyük İskenderin Yunanîler ile oralara geldiğini anlatan bir kaç efsane de zamanımıza kadar yaşamış ve toplanmıştır. Türkmenler «koş dilli tüydük», Özbekler ise «koş

[1] Orta Asya ve Anadolu Türk lehçesindeki «sıklık», «sıklamak», «ıslık», Samsun ve havalisindeki «ışkırmak», topraktan su düdüğüne verilen «ışkırık» adı, Çağataycadaki « ıslamak » ve « ısalamak » ve bir nevi kamışa ve neye verilen «ışgı» ismi. Çağataycada keza düdük ve ıslık manalrına gelen «uçbulek» tâbiri, Arabkirin «bizbilik» i, hattâ «ses» kelimesi hep, doğrudan doğruya veya dolayısile aynı kökten geldiklerinde şüphe yoktur. Dikkate şayandır ki, Çağatay lûgati, sığlık tâbirinin kuşların ötüşü, boğ, zurna, gerünnay, «ışpulek» gibi pek muhtelif manalara gelebildiğini yazıyor.

nay» diyorlar; buradaki koş tâbiri, «çift» demektir [1]. Umumiyetle, çift ve tek borulu tekmil dilli düdüklere, Yunanlılar «aulos», Lâtinler ise «tibae» demekle beraber, tek borulardan tefrik maksadile çift düdükler «diyaulos» [çift aulos], Lâtinler ise «tibae pares» diyorlardı.

Türkçe «dilli» kelimesi ile Yunanca «diyaulos» kelimesi arasındaki tesadüfî benzeyiş dikkate şayan değil midir? Çift borulu dilli düdükler, kanaatimce, kültür tarihimizde en mühim mevkii işgal etmesi lâzım gelen san'at malzemelerinden biridir.

Anadoluya geçerek ora Türkleri arasında asırlarca yaşamış olan «dilli çift düdük», Rum menşeinden geldiği rivayetini İstanbullular arasında da yaşatmıştır; Evliya Çelebi, İstanbulda 62 erbabı bulunduğunu yazarak, «rum çobanlarının icadı olup yan yana konulmuş iki kamış düdükten mürekkeptir» diye tarif ediyor ve ismini «yelli düdük» şeklinde gösteriyor. El'an şen ve konuşkan çocuklara «yelli düdük» deriz. Seyyahımız ayrıca «kaba düdük», «arabî düdük», «çağırtma düdük», «Macar düdüğü», «mehter düdüğü», «mızmız düdüğü», «dankiyo düdüğü ve «tulum düdüğü» [2]

---

[1] Çagatay ve Anadolu lehçelerinde ötedenberi mevcut olan «koşmak» [tefrik ve ilhak etmek ve şiir söylemek], «koşuk, koşu ve koşma» [bir nevi oyun havası veya aşık türküsü] tâbirleri, halk şiirinden ziyade halk musikisini alâkadar edip, çift manasına gelen «koş» cezrinden gelirler.

Bu musikilerin vaktiyle yalnız koş düdük ile alâkadar bulunmuş olmaları muhtemeldir: nasıl ki, eski Yunanîler de, aulos düdüğü refakatiyle yapılan tegannilere «aulodie» diyorlar ve bu teganniyi inkitaa uğratan düdük ara nağmelerine «diaulia» adını veriyorlardı....

Çagatay lûgati, «koş veya koşe» kelimelerinin çift ve ayrıca (beraber, tev'em, eş, arkadaş) mukabili olduğunu yazarak, diğer Çatagayca bir tabir olan «cura» ya da mukabil düşürüyor. [Ayni lûgt kitabı, Osmanlı türkçesinde atmaca kuşu manasına gelen cura tabirini «cur» imlâsiyle yazıp diğer curadan ayırıyor]. «Koş» ve «cura» tabirleri, bize frenklerin «iki sesli musiki», «accom pagnement», «bourdon» veya bilâkis «unisson» dedikleri tarzları da hatırlatmaktadır.

Anadoluda bir nevi saza ve ayrıca keskin sesli zurnalara «cura» denildiğini biliyoruz.

[2] Evliye Çelebi, tulum düdüğünün İstanbulda yalnız 5 erbabı bulunduğunu yazdıktan sonra «Rusyada icat edilmiştir, çobanları çalarlar» diyor. Filhakika, düdük tabirini Ruslar el'an «dutka» şekli altında bir nevi gaydaya vermektedirler. Ayni âlet, «duda» ismi altında Lehistanda, «dudey» diye de Almanyada kullanılmaktadır.

KIZILBAŞ ŞAİRLERİ
III.

Şimdi halk edebiyatının « Halk şairleri » tarafından yazılmış olan ve inanışlarına taallûk eden koşmalar kısmına ait örnekler verelim :

Yüz çevirme benden ey güli rânâ
Öyle hakikatsiz yolsuz değiliz
Bizde de bulunur bir saçı leylâ
Biz de halimizce yârsız değiliz.

Kimsenin hakkında söz söylemeyiz
Ehli hakikati zemmeylemeyiz
Öyle her dilbere gönül vermeyiz
Kanaat ehliyiz arsız değiliz.

Gevherî der hakka her dem ibadet
Hak erenlerden alır beşaret
Hacı Bektaş gibi sahib keramet
Erkânımız vardır, pirsiz değiliz [*]

Nazar ettim göğe dedim deryaya
Bu ne yağmur, bu ne sedef, ne dürdür
Sevdiğimin kaddi benzer tûbâya
Bu ne cennet, bu ne tûbâ, ne turdur.

Ara yerde kalmış bir canı gördüm
Ne kişidir deyü bir pire sordum
Dedi nutka gelip kulağım urdum
Bu ne gözsüz, bu ne görür, ne kördür.

Neye benzer bu gönlümün evini
Bilebilsem gider idim suyünü
Hep içinde var gör hakkın evini
Bu ne Musâ, bu ne İsâ, ne Turdur.

[*] Bu manzume, bazı cönklerde «Âşık» adlı bir şaire izafe edilmiş olduğu gibi on birinci mısra da «Selman baba gibi sahib keramet» suretinde yazılıdır.

---

isimli sekiz maruf düdüğün daha İstanbulda çok kullanıldığını ve cümlesinin menşelerini bildirmiştir; merak edenler, seyahatnamesinin birinci cildine baksınlar.

Hülâsa, bugünkü çocuk ve çoban düdüklerimiz, eski makbul âletlerin çocukça bakiyelerinden başka bir şey olmayıp, o çocuklar olmasaydı, düdük adı bile bugün belki maziye karışmış bulunacaktı!..

Çocuk düdüklerile alâakdar not ve tetkiklerimiz burada bitiyor. Bu mevzua ait ele geçirecekleri malzemeyi, en ufak kırıntılarına kadar biran evvel bize bildirmeleri hususunda arayıcılarımızın himmetini bir kere daha rica ederek sözümüzü bitirelim.

Mahmut Ragıp Gazimihal

Bâtın âleminden geldim özüme
Yedi âyet yazdı benim yüzüme
Şahı Merdan gözü geldi gözüme
Bu ne ibret, bu ne sırdır, ne nurdur.

Dev nefisin yüzü bil ki esfeddir
Süleymandır anı basan pek merddir
Bir karınca denlû «Derviş Ahmet» tir
Bu ne devdir, ne Süleyman, ne murdur.

*

Himmet eyle bize sakii devran
Bir sen iç efendim bir bana doldur
Böyledir meclisin usulü her ân
Bir sen iç efendim bir bana doldur.

Cem'olduk bir yere cümle muhibban
Ref'oldu hicaplar kalmadı gümân
Gönlümüz şâz olsun sürelim devran
Bir sen iç efendim bir bana doldur.

Aşk ile bu meydan içre geldinse
Can baş feda edip serden geçtinse
Sakahüm şerbetin anda gördünse
Bir sen iç efendim bir bana doldur.

Mezhebim sorarsan derler Câferî
Pirimizdir hünkâr hem Urumeli
Gel camı meyinden doldur ey peri
Bir sen iç efendim bir bana doldur.

Geçti kamu korku gelmez hiç uyku
Mushafı garrâdır Âdemi oku
Demden beri kalmaz «Harabî» dir bu
Bir sen iç efendim bir bana doldur.

*

Okuyup yazdığım kur'an içinde
Nurdan bir âyetsin ey Hacı Bektaş
Hastalara, düşkünlere her derde
Lûtfü inayetsin ey Hacı Bektaş.

Bindiğin duvar emrinle yürüdü
Dağı taşı hep beraber sürüdü
Mucizatın üstümüzü bürüdü
Bahri kerametsin ey Hacı Bektaş.

Ben de bildim sen de gerçek velisin
Hakkın erenlerin kudret elisin
Tanrının arslanı Hazret Alisin
Şâhı vilâyetsin ey Hacı Bektaş.

Kapında kulundur bu garip «Emrah»
Bana sen gösterdin en doğru bir râh
İnandım iman ettim bîiştibah
Evvel nihayetsin ey Hacı Bektaş.

*

Varma gel Tebrize gül olmayınca
Sana bir mürşidi kâmil olmayınca
Senin yolun varıp menzile irmez
Gönülden gönüle yol olmayınca.

Kişi alçak kapılardan geçemez
Eğilip de kaddi dâl olmayınca
Ol âşıka zehî âşık demezler
Akıp da göz yaşı sel olmayınca.

Ben kulum demekle kişi kul olmaz
Özü miskin kendi kul olmayınca
Özü vahdet cismi sıhhat bula mı
.... müşkül hallolmayınca.

Boyun çekip göz kıpmak kâr eylemez
Dilbere söyleyip dil olmayınca
«Muhiddin» demekle o bulunmadı
Çöp kımıldar mı hiç yel olmayınca.

*

Men bu dertten belki fâriğ olmıyam
Aliyi seversen değme yarama.
Tabip kabul etmez devâ bulmıyan
Aliyi seversen değme yarama.

Benim derdim ezeldendir ezelden
Hikmetini boyunuma yazaldan
Merhemin bulunmaz senin tez elden
Aliyi seversen değme yarama.

Zârî benim, dert benim, deryâ benim
Yanarım aşk ile şâhım nar benim
Mansurleyin bu meydanda dar benim
Aliyi seversen değme yarama.

Şükür ettim keremini bileyim
Arzum vardır didarını göreyim
Ko bu derde ben de dosta gideyim
Aliyi seversen değme yarama.

Cesedimde derdim yoktur kandedir
Tabipler tâbibi dâim andadır
«Deli Şükrü» benim derdim candadır
Aliyi seversen değme yarama.

*

Gel gönül pirlerin nasihatini
Biz tutalım tutmıyanda nemiz var
Dost muhabbetin muhabbetimize
Biz katalım katmıyanda nemiz var.

Bize bunu diyen böyle demiştir
Bir lokmayı bin can ile yemiştir
Erenler bir doğru yoldur kurmuştur
Biz gidelim gitmeyende nemiz var.

Yine hak sendedir sen sana baka
Sen sana bakıp da sen senden korka
İhlâs ile niyazımızı hakka
Biz edelim etmeyende nemiz var.

Gel «Hataî» ikrarımız güdelim
Biz bizi görelim gayri nidelim
Yıkık gönülleri bünyâd edelim
Biz edelim etmeyende nemiz var.

*

Oturmuz arapça Kur'an okursun
Gel bunun mânasın verindi sofi.
Ehli dil olmazsın irfan içinde
Gel bunun mânasın verindi sofi.

Bu bir ağır yüktür yükünü götür
Ârife bu sırrın mânasın yetür
Anası kız oğlu koynunda yatur
Gel bunun mânasın verindi sofi.

Muhammet Alidir .... yüce
Anası kız oğlan oğlu pir koca
Müminler yuğruldu döküldü saça
Gel bunun mânasın verindi sofi.

Erenlerin kıldan ince yolu var
Dört kapının iki çatal dili var
Bir kuş gördüm ayağında nalı var
Gel bunun mânasın verindi sofi.

«Pir Sultan Apdalım» hey şemsü kamer
Yezidin boynuna tığ ile teber
Bir kısrak gördüm ki tayını emer
Gel bunun mânasın verindi sofi.

*

Bu yol Alinin yoludur
Müminler anın kuludur
Pirim Bektaşi Velidir
Sultanım ulu Alidir.

Hacı Bektaşın ocağı
Dervişler onun köçeği
Muhammedin bir çiçeği
Sultanım ulu Alidir.

Bu ocağı kuran kurmuş
Güllerini deren dermiş
İkrar vermiş murad almış
Sultanım ulu Alidir.

İstediğimiz var Aliden
Hem Hacı Bektaşi Veliden
İkrarım kalû belâdan
Sultanım ulu Alidir.

«Münire» der ki ya Ali
Göster sana giden yolu
Dedim sana ben de belî
Sultanım ulu Alidir.

*

Sultan Alim bir iş geldi başıma
Yana yana ağlanacak iş oldu
Malûm olsun yârânıma eşime
Ecel bindi kaddim yere dûşoldu.

Yetiş imdi yetiş celle celâlim
Efendime malûmdur benim halim
Hünkâr Hacı Bektaş Şah Sultan Balım
Benim derdim cümle derde baş oldu.

Derviş olan şükür etti oturdu
Nâmerdin lokmasın cömert bitirdi
Herkes kendi kısmetini götürdü
Münkirin torbası şükür boş oldu.

«Kemter» kail oldu Haktan gelene
Er odur ki kazancından biline
Şükür olsun dermanını salana
Derdim devâ buldu gönül hoş oldu.

*

Bir mi bin mi bu kubbenin kapısı
Diyen bilmez bilen demez ne haldir.
Nur mı sır mı o uçmağın yapısı
Diyen bilmez bilen demez ne haldir.

Kulu için halkeyledi cenneti
Erenlerin kimseye yok minneti
Ali ile Muhammedin sünneti
Diyen bilmez bilen demez ne haldir.

Yaratmıştır on sekiz bin âlemi
Cebrail indirdi arştan kelâmı
Dört kitabın yazıldığı kalemi
Diyen bilmez bilen demez ne haldir.

Hak aşkına handeyelim sakiyi
İnse cinne handan olan Takiyi
Arş üstünde nişan duran ikiyi
Diyen bilmez bilen demez ne haldir.

«Derviş Mehemmedim» Şemsi çırağı
Herkes bilür bu dünyada gereği
Şu Allahın eğlendiği durağı
Diyen bilmez bilen demez ne haldir.

*

Ey benim sevdiğim hem iki gözüm
Salın bizi imamlara gidelim.
Cümlenizden budur nazü niyazım
Salın bizi imamlara gidelim.

Üstad eşiğinde rızâ alalım
Gönülden ayırman yola gidelim
O dergâha varup yüzler sürelim
Salın bizi imamlara gidelim.

Evvelden muradım Muhammed Ali
Erenler ulusu o gerçek veli
Otman baba üstünde kızıl deli
Salın bizi imamlara gidelim.

Pirim hünkâr Hacı Bektaş Veliye
Kızıl deli imimların yolu ya
Oradan geçilir Urumeliye
Salın bizi imamlara gidelim.

Destur aldım ben Mustafa babadan
Emir geldi bana sırrı hüdâdan
Aşk göründü «Mihrim oğlu» gedâdan
Salın bizi imamlara gidelim.

*

Neciyüllah ile tufânı aşkda
Nur olduk ruhsârı yâre yapıştık
Huzur ile durup divanı aşkta
Canü baştan geçüp dâre yapıştık.

Kimi gonce gibi sarardık solduk
Men aref okuduk hakla hak olduk
Kimi Mecnun gibi Mevlâyı bulduk
.... zâre yapıştık.

Takdir bizi verdi nice işlere
Neyleyim el ermez zehî tedbire
Medet mürüvvet deyüp dâmeni pire
El vurup ruhsâri yâre yapıştık.

Mesti ebed kıldı bizi perişan [*]
Ol sebepten olduk vâlihü hayran
«Hüsni» divaneyim bîsabrü sâmân
Vaslı gülden geçip hâre yapıştık.

*

Keştedip cihanı gezse bir âşık
Lisanı pâk olan dil neye benzer
Mürşid nazarında pişse bir âşık
Üstaddan olmayan yol neye benzer.

Hakka âşık olan doğru sözlüdür
Âlem halkı cümle andan hazlıdır
Ali sırrı gizlilerden gizlidir
Tadınca tatlıdır bal neye benzer.

Her biri boyanmış kızıl kanlara
Ol hidayet olunmuştur anlara
Acep uğradılar gör bu hallere
Bağdat sahrasında çöl neye benzer.

Doğru olanların iyidir işi
Kim ile cenk eder eyler savaşı
On iki imamdır şehitler başı
Kanları yıkayan sel neye benzer.

«Herdemî» ettiğin bu bir fikirdir
Uzak değil yakınlardan yakındır
Seyyid Ali dergâhında sâkindir
O da bir eksikli kul neye benzer.

*

Âmenna söyleyip iman eyledik
Buy aldık bir gülden çiçekcesine
Bağı muhabbetde yetiştik, bittik
El aldık el verdik gerçekçesine

Gönül ârif olan haddini bilen
Semiü basirdir etme şek güman
El hâk azharü mineşşems iken
Sofî inat eder işkencesine

Söylesek sözümüz girmez tefsire
Mânayı nutkumuz gelmez takribe
İkrar aldık, ikrar verdik bir pire
Pir evlâdı eriz gerçekçesine

Mir'atî sözlerin gizli muamma
Ulül'ebsar olanlara hüveyda
Bieliz, bidiliz, bibeliz amma
Gezeriz âlemde erkekçesine

*

İsmi Hayder dillerinde
Bülbül öter güllerinde
Tiğü bent bağlı bellerinde
Hacı Bektaş yollarında
Bâlım Sultan çöllerinde

Ali ser menzili uşşak
Olduk biz zatına müştak
Can ve başı vermek mutlâk

[*] Şairi meşhur Perişan Babaya mensup bir derviş olduğu için her manzumesinde Perişan Babanın ismini de kaydetmeyi mürşidine karşı vazife edinmiştir.

Hacı Bektaş yollarında
Balım Sultan çöllerinde

Yol Muhammet erkân Ali
Cümlemiz demişiz belli
Dersimizdir ....
Hacı Bektaş yollarında
Balım Sultan çöllerinde

Darülamana astılar
Kollarımızı kastılar
Elim belim bastılar
Hacı Bektaş yollarında
Balım Sultan çöllerinde

Cihanın varından geçtik
Varlıktan gözümüz seçtik
Hak cemalin görüp coştuk
Haci Bektaş yollarında
Balım Sultan çöllerinde

Sekohüm hamrını tattık
Şüpheyi dillerden attık
Cihanı bir pula sattık
Hacı Bektaş yollarında
Balım Sultan çöllerinde

Bu cihandan olduk azat
Cümlemiz eyledik bünyad
Dizarı hû aldık murat
Hacı Bektaş yollarında
Balım Sultan çöllerinde

*

Serteser âlemde misli bulunmaz
Hünkâr Hacı Bektaş Velim var benim
Dünya dolu malla pirim alınmaz
Hünkâr Hacı Bektaş Velim var benim.

Talip ile sadıkların irfanı
Bağrı yanık âşıkların imanı
Evvel âhır zahir batın Sultanı
Hünkâr Hacı Bektaş Velim var benim.

Arafatta odur kudretin eli
Cümle erenler de dedile beli
Şüphemiz kalmadı kendisi Ali
Hünkâr Hacı Bektaş Velim var benim.

Erenler cemide erkân gösteren
Cümle evliyaya bürhan gösteren
Kaldırıp perdeyi nişan gösteren
Hünkâr Hacı Bektaş Velim var benim.

Sultan Hacı Bektaş ceddi Alidir
Yol ve erkânının gizli halidir
Kutp ehlidir hazırü nâzırdır
Hünkâr Hacı Bektaş Velim var benim.

Derûnî kuludur Hacı Bektaşın
Her husus yanında oynatır başın
Sahavette yekdil ....
Hünkâr Hacı Bektaş Velim var benim.

Derya kenarında gemi oynatan
Dalga vurup coşası var gönlümün
Alim zülfikarını atalıdan
Kaynayıp da taşası var gönlümün.

*

Deryanın bekçisi Hazreti Hızır
On sekiz bin âlem olmuş muntazır
Mürşidim Padişah mürebbim vezir
Üç tuğ çeker paşası var gönlümün.

Halimiz ıyandır ol efendime
Durmasa hizmet buyursa kendime
Kerbelâda yatan ol efendime
Çifte Tatar koşası var gönlümün

Tecellâmız şehitlerin suruna
Rum erıeri Horasanın pirine

Yerde gökte evliyanın darına
Bir saatte düşesi var gönlümün.

Velim hâktır bilmeyene söz gelir
Dolanır dünyayı gönül tiz gelir
Arşta kürste olan mahlûk az gelir
Yedi iklim köşesi var gönlümün.

*

Makamı şerifin, ziyaret ettim
Asla şekim yoktur er Yaren baba
Dönmezim yolundan ben aht eyledim
Eksiğim tamam gör sen Yaren Baba.

Niceler müzahir düşmüş yolunda
Muhibler çoktur çevre yanında
Hem erenler çoktur Urumelinde
Cümlesine gözcüsün sen Yaren Baba.

Muhiblerin senin sırrını gizler
Durmaz münafıklar aybını gözler
Karşında kayacık dağlara gaziler
.... bir irmak Yaren baba.

Dört yanında nice insan bulunur
Kurbanlar kesilir bıçak çalınır
....
Hâkkı nazar kıldığın Yaren Baba.

Öksüz dedem Hâk yolunu seslenir
Divana gelir anda uslanır
Tekkei kurbana postun yaslanır
Yoluna koymuşum ser Yaren Baba.

*

Gel beni ağlatma kendini bildir
Erenler serveri Ali aşkına
Gönül harap oldu ziyaret eyle
Şahın iki konca gülü aşkına.

Demedin bir kere şu garip kande
Zerrece takatim kalmadı tende
Reddetme aşkının hüsnünü bende
Pirim Hacı Bektaş Veli aşkına.

Pesendî âşıkın bağrı yanıktır
Söyleme dert ile dil uyanıktır
Çok ağlatma beni bana yazıktır
Behlûl Veli divanenin aşkına.

*

Varıp bir dem hakka niyaz eylesem
Türbesinde Sultan Hâcet Babanın
Payına yüz sürüp durup ağlasam
Divanında Sultan Hâcet Babanın.

Aptalları aklı zaydedir gelir
Hizmet edip anda dermanı bulur
Mevaliler anda feyziyap olur
Gedasıyım Sultan Hâcet Babanın.

Muhipleri gelir Ali dost deyü
Posta niyaz eder kerem isteyü
Dedesinden hayir himmet isteyü
Devrişleri Sultan Hâcet Babanın.

Meydanın önünde açılır güller
İraktan arzular gelir bülbüller
Bunda hakkı buldum şad olur güller
Mecnunuyum Sultan Hâcet Babanın.

Zahitler taş atar gelir görmeğe
Dedesinden korkar boyun eğmeğe
Bunlar hâkkı bilmez ister demeğe
Dervişleri gelir Hâcet Babanın.

Meydanda âyini cemi yaparlar
Güruhu naciyi sever bakarlar
Şahı vilâyetin yolun tutarlar.
Dervişleri Sultan Hâcet Babanın.

Dertli Kazak nefes söyleyip ağlar
Hubların bağında karalar bağlar

Hublar gelir anda su gibi çağlar
Cümle hublar Sultan Hâcet Babanın.

*

Fakirin halinden bilmez ağniya
Kendi bir gez dolup boşalmayınca
Kadrü kıymet bilmez kendisi asla
Günden güne derdi çoğalmayınca.

Her bir âşık aşkı meyden süzemez
Aşk ne olduğun dahi sezemez
Her bir gavvaz bahri gamda yüzemez
Mihnet deryasını boylamayınca.

Derment Perişan biçare fakir
Evvelki dostlar sormaz hal hatır
Dergâh âleminde erişmez Hızır
Bir kul dara düşüp bunalmayınca.

*

İdris terziliği icat etmeden
Endazeden geçti boyumuz bizim
Anka yaradılıp Kafa yetmeden
Binbir sırra mazhar duyumuz bizim.

Kalıbını değiştirse birimiz
Münkir kırk yusa çıkmaz Serimiz
Hasılı bizi pâk eder pirimiz
Erenler getirir suyumuz bizim.

Bir Seyranı vardır başı feslimiz
Cümle çarıklıyız yoktur mestlimiz
Münkire karışmaz bizim neslimiz
Evlâdı Resuldür soyumuz bizim.

*

Tekbir gülüngile zahidülekber
Kametin bükerim bilmiş ol senin
Ey madeni riyâ kalbi pürkeder
Temelin sökerim bilmiş ol senin.

O kerihüssıfat bedşekil resmin
Bi güman kibr ile hallolmuş cismin
Nabedit etmeğe namecip ismin
Bir esma çekerim bilmiş ol senin.

Yezidin şöhreti şanı sendedir.
Evlâdı Resülün kanı sendedir.
Münkirliğin her nişanı sendedir
Kanını dökerim bilmiş ol senin.

Mevciya elinden ettik nuşı cam
Gezeriz âlemde sermesti müdam
....
....

*

Ol ilmi hikmetten haber almayan
Götürürler seni darâ ne minnet
Konca gülün kıymetini bilmeyen
Aharı karışır hâre ne minnet

Fırsat elde iken kurtar postunu
Fark ede gör düşmanını dostunu
Bir gün bürür kara toprak üstünü
Eziyet çekerim zare ne minnet.

Deli gönül şu âğyardan farırsa
İkrar verip ikrarında durursa
Eğer senin meylin hakta var ise
Çağırınca yetişir çağırana minnet.

Kul Mustafam sözün atma yabana
Yatacak yer gerek bu şirin cana
Ceht ile meyl verme mahı tabana
Sen âşık olursan yâre ne minnet.

Vâhit Lütfi Salcı

AHİLERE DAİR HALKTAKİ BİLGİLER

III

Gün geçtikçe Ahiler hakkındaki bilgilerimiz artıyor. Bunları, bir zaman esnaf loncalarından ibaret sanıyorduk, tarihçilerimiz «tarikati saltanata kalbetmeğe kalkışmış sofu bir zümre» diyordu. Ahilere ait bilgilerimiz tam fil hikâyesini andırır, herkes gördüğü noktaya göre bir kanaat ileri sürerdi. Son zamanlarda, yanılmıyorsam, merhum Ârif Beyin ilk defa dikkatini celbeden fütüvvetnameleri esnaf arasında yaşar bir halde görünce, Ahilere esnaf loncaları, esnaf cemiyetleridir dedik. O zamana göre bu, tam bir görüştü. Fütüvvetnamelerle onlardan başka bir zümre meşgul olmıyordu. Ötede beride işitilen Ahi babalar, esnaf ulularından başka bir şey değildi. Gerçi esnaflıkla hiç bir münasebeti olmıyan bir şahsın da Ahi baba olduğunu görüyorduk. Ancak vazifesi esnaf zümrelerinin başbuğluğundan ibaret olduğu da biliniyordu. Bir takımları zengin Ahilere bakarak, bunlar Anadolunun malikâne sahipleri, âyanı idi dediler. Sekizinci asırda bir çok yerlerde hâkim bulunan, emir görünen Ahiler, kimi bey, kimi sultan şeklinde tesvir edildi. Memleketin gürültülü, kimsesiz ve karışık günlerinde eli silâhlı zümreleri teşkil eden bu heyete «cünudu rünud» diyorlardı. Yahut Ahilerin «seyfi» denilen kısmını bu karışık günlerde silâhlarile görüyorduk. Gerçi bu «cünudu rünud» tâbiri daha eski asırlarda da kullanılmıştı. Mevlânanın pederleri hükümdara gamzedilirken «Belhte bütün rünut etrafındadır» demişlerdi. «Gürbüzler» tabirinin de bunlara izafeten kullanıldığı vardır. Eflâkide Ahi Ahmedin oğlu Aliden bahsedilirken «Konya gürbüzlerindendi» deniliyor. Bu bir tabir olmayıp sade yiğit demek olsaydı, farisî bir eserde aynile kullanılmazdı.

«Fütüvvet tarikinin fütüvvetnamelerde dizilen usul ve âdabı mesleğin mahiyetini açık olarak göstermektedir. Fütüvvet tarikinin sofiye tarikatlerile hiç münasebeti olmadığı meydandadır. İnsanlık, kahramanlık, fedakârlık, iffet gibi mefhumlarda toplanabilen fütüvvet yolu, fazileti, ahlâkı amelileştirmiştir. Kadı Bürhaneddin, bir vak'a dolayısile Ahi Mehmedi Sivasta isticvap ederken :

— Cüneydin bir hristiyan manastırında gizleneceğini bildiğin halde niçin haber vermedin, dediği zaman Ahi Mehmet hemen şu mukabelede bulundu :

— Bu dediğiniz fütüvvete sığmaz.

Görülüyor ki, dinlerde, tarikatlarda haricî varlığı pek az görülen ahlâk mefhumları Ahilikte türe haline gelmiş bulunmaktadır.

Ahiliğin bir sofiye tarikati olmadığı daha başka suretle de anlatılabilir. Mevlânanın yakın dostlarından olan Salâhaddin ve Hüsameddin çelebilerin her ikisi birer ahî çocuğu idi. Salâhaddinin babası Ahî Natur, Hüsameddinin babası Ahî Türk idi. Konya Ahilerinden Ahî Mustafa Mevlânanın mensuplarındandı.

Fil hikâyesinde olduğu gibi, kimi kulağını, kimisi hortumunu tutup fili ona göre nasıl tarif etmişse, Ahiler de, fütüvvet ehli de öylece bin bir tavsife tâbi tutulmuştur. Bütün bu tarifler, yüksek bir nazarla mütalea edilince, Ahiliğin hepsinin mecmuu olduğu kendiliğinden anlaşılır. Bu hususta bize en güzel nümune, Kalkaşendinin bu bapta vermek istediği malûmattır. Bu zat Sübhülaşanın on ikinci cildinde hem bındıkcılık reisliği, hem de ehli fütüvvet şeyhliği için ayrı ayrı verilmiş iki türlü tevkiden, fermandan bahsetmektedir. Unvanlar ayrı olduğu için insan ayrı ayrı iki zümreden bahsediliyor sanmaktadır. Biz her iki suret üzerinde tevakkuf ederek bunların başka başka zümrelere hitap etmediğine kanaat getirdik. Bir kere suretin altını imzalayan Nasırdır. Malûm olduğu üzere bu Abbasî halifesi, 607 senesinde bütün imparatorluktaki fütüvvet teşkilâtını dağıtıyor, bındık atmağı yasak ediyor. Bunun sebebi, bu büyük teşekkülün başına bizzat geçmek istemesidir. Fermanında «bundan sonra fütüvvet şalvarı ancak benim elimden giyilecek, fütüvvet kâsesi benim elimden içilecek, böyle olmadığı takdirde kimse bındık oynamıyacak» diyordu. Emirler, valiler, beyler, sultanlar, fevc fevc Bağdada gidiyorlar, halife Nasırdan el alıyorlardı. Subhulâşanın bındık için ayrı, fütüvvet libası giydirmek için ayrı tevkiler dercetmesi, lâfzî bir ayrılıktan başka bir şey ifade etmemektedir. Eser bunlardan şöyle bahsediyor :

«Fütüvvet libası giydirecekler büyük bir tayfadır. Fütüvvet libası giydirmekle iştigal ederler. Bunların aralarında muteber bir takım usuller vardır. Bu meşgalelerini Hazreti Aliye kadar ulaştırırlar. Biri, bunların birisinden el almak istese, derhal mensuplar çağrılır, mümkün olduğu derecede bir toplanma yapılır. Tayfanın ulusu, kendi elile fütüvvet libasını giydirir, bir kadeh içerisine bir miktar tuz ile bir parça su koyarak talibe içirir. Buna fütüvvet kâsesi derler». Hükümdarlardan bu iş ile alâkası olanlar da vardı. Bunlar birisine el vermek salâhiyetini verdiği zaman onun namına bir tevki imzalardı. Bu maksatla yazılmış bir kaç suret mevcuttur.

Subhülâşanın müteakıp sahifelerinde bındıkçılar hâkimlerine verilmiş

KARA YILAN DESTANI

1929 senesi eylülünde, Karadeniz sahili demek olan Safranboluda bulunuyordum. Fırsat düştükçe köyleri dolaşmak, halk âdet ve an'anelerini tesbit etmek, günümün meşgalesini teşkil ediyordu.

Kasabaya en yakın köy «Kuzyaka» dır. Burası şehre üç dört saat mesafededir. Ormanların içinde çok cazip bir köy olduğu için kasabadan, zümrüdin bir avize gibi gözümü, gönlümü alıyordu. Nihayet bir gün oraya gitmeğe karar verdim. Yanımda hemen hiç yol gösteren de yoktu. Hoş, benim «kırat» ım Safranboluyu karış karış biliyordu. Çünkü bu memleketin içinde doğup böyümüş, ömrünü hep bu yollarda çürütmüştü. İşe bu sevgili rehberimle köyün istikametine doğrulduk ve yaya izleriyle vücut bulan ilk patikaya girdik. Memleketini çok iyi bilen hayvanım, sağına soluna aksamadan

---

üzerine tayin ettikleri hâkimlere şu suretle tevki yazarlardı denilerek bazı suretler nakledilmektedir. Bu tevkiler mevzuumuz haricinde bazı nükteleride ihtiva ediyor. Meselâ Halife Nasır unvanları arasında kan (han) kelimesini de zikrediyor. O sırada Türk ve Mogol mefhumlarının sarih bir surette anlaşıldığı görülüyor. Meselâ « kahirülfrenc vel'ermen vettatar » dedikten sonra «sultanülarap velacem vettürk» diyor.

Ayarların da fütüvvet ehli olduğunu, fütüvvet şalvarı gidiğini İbni Haldun tarihinde (cilt 2. sahife 535) musarrah buluyoruz. İbni Haldun, Abbasî halifesi Nâsır, Ayarlar gibi fütüvvet şalvarı giyerdi, diyor.

Halife Nâsırın daha 578 senesinde Abdülcebbar namında bir zatın elinden kâse içip şalvar giydiğini yukarıda yazmıştık. Sonra 607 tarihinde halife Nâsırın bu vazifeyi kendine hasrettiğini öğreniyoruz.

«Bezmü Rezm» namındaki Kadı Bürhaneddin tarihinde Ahi Mehmedden bahsedilirken mühim bir kayda tesadüf ediyoruz; darağacı altında bile düşmanlarını terzil etmeği itiyat edinen müverrih, zavallı Ahiyi şöyle tasvir eder : bu adamın çocukluğunda, herkes dört ayaklı hayvan gibi üstünden geçer, şarap ve sefahet meclislerinde zevk ve şehvet erbabını eğlendirirdi. Hayatı iptidada böyle rezilâne geçmişken son zamanlarda bir gün Meşhedi Aliye. Necefe yolladı, orada hırka giyip döndü, diyor. Demek Anadolu Ahileri fütüvvet giymek için İraka da gidiyorlardı.

Hasan Fehmi Turgal

gidiyor, dönemeçlere geldiği zaman biraz duruyor, sonra yine istediği bir istikameti tayin ederek yoluna devam ediyordu. Bir aralık dağın korkunç uçurumlarına gelmiştik. Kır atım burada biraz durakladı; uçurumdan aşağı gözlerini dikti, sonra «sen nesin ?» der gibi bir istihfaf ve istihkar silkinişiyle gerdenindeki boncukları şıkırdatarak oynaya oynaya eski hızını aldı.

Artık, dağın yamacındaki köye ulaşmıştık. Bostanları da kıvrıldıktan sonra meşe ağaçlarının gölgesi altındaki köy evlerinin önünden geçiyorduk. Atım, bir evin önünde birden bire durdu, sevimli kulaklarını mütecessisane uzattı. Bütün bu hareketleri onun yürümek istemediğine bir delildi . Bu hal benim de nazarı dikkatimi celbetti. Evi tetkike başladım. Bu ev iki katlı harap bir köy evi idi. Sergene mısırlar dizilmiş, methalin yanında pençeremsi bir delik vardı.

Buradan evin içerisi lâyıkile görülüyordu. Avluda eski elbiseli, çoban kılıklı bir köylü oturuyor, onun hemen yanında bir beşik.. onu ırgalamakla meşgul bir kadın ninni söylüyordu. Bu sesi can kulağile dinlemeğe başladım. Bu ses bana anamın ninnisini hatırlatıyordu :

Padişah dediğin bir kara yılan [1]
Bin beş yüz askeri var durur divan
Moranın önünde yatan gemiler
Atar nizam topunu yer gök iniler
Müddeti yetmeden ölen yiğitler
Aman koca yılan izin ver bize
İzin vermez isen dök bizi denize
Moranın altında toplar atıldı
Sarı saçlı kızlar yesir satıldı

Moranın altında altundan direk
Sarı saçlı kızlara dayanmaz yürek
Aman koca yılan izin ver bize
İzin vermez isen dök bizi denize
Moranın altında salkım süğütler
Oturmuş binbaşı asker öğütler
Müddeti yetmeden ölen yiğitler
Aman koca yılan izin ver bize
İzin vermez isen dök bizi denize

Ninni bitince kır atım yürümeğe başladı. Bir kaç köylü çocuğu beni gözlerile takip ediyordu. Çocuklara :

— Bu ev kimin ? diye sordum.

---

[1] Ninni, Mora facialarını tasvir etmektedir. Bu destan İkinci Mahmut tarafından kat'iyetle menedilmiş ; fakat « müddeti yetmeden » ölen yiğitlerin yoğ (matem) una asla teselli imkânı bulamıyan ve saray aristokrasisine gayzını hiç bir suretle dindiremiyen Anadolu halkı, bu meşhur « kara yılan » destanını «Sivastopol» şarkısına, bâzı mısralarını tahrif suretile, ithal ederek, yine terennüm etmiştir ve halâ etmektedir.

ÇERKEŞ MANİLERİ [1]

Nerede olursa olsun, maniler daima bir münasebetle söylenir. Bu itibarla Boyalı köylerinde de mani söyleme sebep ve zamanlarını aşağıya yazıyorum :

1 — Hasat zamanlarında, kadınlar tarlada ekinleri toplarken manileri de muayyen bir beste ile ve yüksek sesle söylerler.

İşinin içerisinde bediî zevklerini de unutmayan kadınlar, toplu olarak, türkü makamı ile mani söylerken, oradan herhangi bir erkek geçmekte ise, mani söyleyenler derhal susar ve sağ veya sol baştan bir kadın, o erkeğin vaziyetine münasip bir mani atar [2] .

Ondan sonraki kıt'alar sıra ile diğer kadınlar tarafından söylenir. Erkekler buna karşılık vermezler [3].

---

[1] Bu maniler Boyalı köyünden Bayan Ayşe Ateş tarafından söylenmiş ve oğlu, eski talebelerimden Salim Ateş tarafından toplanarak bana verilmiştir. Çalışkan talebelerimden biri olan Salim Ateşe ve annesine buracıkta teşekkür etmeliyim.

[2] Safranbolu köylerinden birine, ekin ekme zamanında yaptığım bir gezintide kira ile tuttuğum atın, gösterişli olmasına rağmen yürüyüşü fene idi. Bellerle toprağı süren kadınlar kafilesinin bulunduğu bir tarladan geçiyordum. Kadınlar atın vaziyetine ve benim atı yürütmek için gösterdiğim telâşa bakarak şu maniyi hep bir ağızdan okumuşlardı :

Dayı atın araptır
Gideceğin yol topraktır
Eğer bu gidişle gidersen
Halin pek çok haraptır.

[3] Bartın ve Bolu havalisinde yine hasat zamanında, erkeklere karşı söylenen manilere. erkeklerin cevap vermesi âdettir.

— Fakı gilden Mehmet çavuşun dediler.

***

Saraylarında «Türk» kelimesini «cehalet» ve «kabalık» müradifi olarak anan padişah ve mensuplarına mukabil «Mehmetçik» te millî destanlarında, onu, cevherini zehirleyen bir kara yılan addile terennümden hali kalmamış ve canından çok aziz inkılâbını işte bu ninnilerle büyütmüştür.

A. Baha Gökoğlu

2 — Düğünlerde, bu maniler, muayyen beste ve defle söylenir, türkü halini alırlar.

3 — Genç kızlar, kış gecelerinde bir araya gelerek, yine defle bu manileri, türkü besteleri halinde söylerler.

Keten bezim filfili
Kimden aldın bu dili
Bu dil buranın değil
Sandım Bursa bülbülü.

Keten bezim tarakta
Bir yâr sevdim ırakta
Irakta ise ırakta
Muhabbeti yürekte.

Keten göynek [1] dizedek
Gel gidelim bize dek
Gel sarılalım yatalım
İlkbahardan güzedek.

Sergende çakım olsa
Ucunda takım olsa
Şu kalabalık köyün içinde
Bir yiğit hakkım olsa.

Gidersen uğur olsun
Düz ova yolun olsun
Benden başka yâr seversen
İki gözün kör olsun.

Ay doğar sini gibi
İkindi günü [2] gibi
Ben bir yâr sevdim
Bursanın gülü gibi.

Atının yelesi kara
Binen gider ilkara [3]
Ya gelem ya gelmeyem
Ağlasın bahtı kara.

Baba ben derviş miyim
Hırkamı giymiş miyim
Yâr üstüme evlenmiş
Hele ben duymuş muyum.

Ata vurdum kantarma
Bağlı dursun kurtarma
Sen benim öz malımsın
Gir koynuma utanma.

Gökte yıldız gidiyor
Gözüm seni güdüyor
Öpersen işte gerdan
Zilif [4] sana nediyor.

Ay ışıktır ışıktır
Tepsim dolu kaşıktır
Annesi halt eylemiş
Kızı bana âşıktır.

Ay ışıktır varamam
Dile destan olamam
Ay buluta girince
Bağlasalar duramam.

[1] Gömlek.
[2] Güneşi.
[3] İlgaz.
[4] Zülüf.

Gökte yıldız ikidir.
Can gövdenin milkidir [1]
Dünyada sevmiyen
Sansar ile tilkidir.

Gökte yıldız bir sıra
Yârim gitti Mısıra
Allah sabırlar versin
Yârinden ayrılmışa

Kâğıt içinde cimit [2]
Yârin belinde divit
Eğer yârim gelmezse
Ben de bulurum bir yiğit

Hey bahralı bahralı
Eli gümüş tahralı [3]
Söylersen mâni söyle
Ölmüş eşek çehreli.

Kiremidi ezerim
Daldan dala gezerim
Senin gibi maniciyi
Ben çamurdan düzerim.

Hey hızara hızara
Bağda biraz kızara
Anne benim vaktim geçti
Durma bana kız ara.

Sarı saman ak saman
Geldi geçti bir zaman
Allah aşkına yiğit
Senin düğün ne zaman.

Bir ay doğar Bartından
O da benim bahtımdan
İğil bir kere öpeyim
Kırkına kâkül altından.

Ay doğar aynayınan [4]
Yoluna girdim yayan
Düşünde [5] görmez idin
Koynuna girdim uyan.

Gidersen bana ne olur
Hayıflar yolum olur
Döner gine gelirsin
Adın çapkın kalır.

Al şalım yeşil şalım
Dağları dolaşalım
Aramız derya deniz
Mektupla konuşalım.

Elmayı soyamadım
Dünyama doyamadım
Düştüm zalim eline
Ne oldum bilemedim.

Karanfilsin bübersin
Ne tez gönlüm edersin
Ben sana meyil veremem
Kor askere gidersin.

Karanfilin kurusu
Şeftalinin sulusu
Beni bırakıp gitme
Gücüme gider doğrusu.

---

[1] Mülkü.
[2] Keten tohumu.
[3] Küçük orak.
[4] Ayna ile.
[5] Düş : rüya.

İSTANBULDA BAZI ZİYARET YERLERİ

Koyundede — Galata Balıkpazarında bir meyhanenin arka cihetindedir. Ziyaret yerine meyhane içinden geçilerek gidilir. Koyundede, yaramaz ve haşarı çocukları uslandırır. Çocuk, anası, babası ve yahut yakınlarından biri tarafından buraya götürülür. Ziyarete gidilirken bir mıktar kandil yağı alınır. Ziyaret yerinde dua olunduktan, götürülen çocuğun haşarılıktan vazgeçmesi istenildikten sonra kandil yağı meyhaneciye verilir. Bu yağ, Koyundedenin baş ucunda yakılan kandile konur. Kandil yandıkça yaramaz çocuğun kötü huylarını bıraktığına inanılır. Rivayete göre, Koyundedenin ziyaretçilerinden kurtulmak için meyhaneci, Dedenin mezarını meyhanesinin arkasından kaldırmak istemiş, fakat Dede buna razı olmadıktan başka hiddetlenerek bir gece meyhanedeki bütün fıçıları devirmiş, diğer eşyayı altüst etmiş. Bunu gören meyhaneci, uğradığı zararın Koyundededen geldiğini an-

---

Sesime gel sesime
Gül doldurayım fesine
Senin gibi çocuğun
İki evlenmek nesine.

Çufa [1] yelekli yârim
Omzu tüfekli yârim
Destur almış geliyor
Aslan yürekli yârim.

Kabak verdim yemedi
Kalbindekin demedi
Yoldan geçen delikanlı
Kolay gelsin demedi.

Kabak verdim ye de git
Kalbindekin de de git
Yoldan geçen delikanlı
Kolay gelsin de de git.

Kayada yatan oğlan
Göyneği keten oğlan
Nişanlısın el almış
Kaygusuz yatan oğlan.

Dere boyu düz gider
Bir kınalı kız gider
Kız yolunu şaşırmış
İşallah bize gider.

Gemi gider su gider
Gönül işte böyle gider
Bakma kız bu tarafa
Kalbim sana akıp gider.

Vahit Topçugil

---

[1] Çuha.

layarak artık ona hürmet göstermeğe ve eskisinden daha iyi hizmet etmeğe başlamış.

Ben de çocukluğumda Koyundedeyi haminnemle birlikte ziyaret ettiğimizi pek güzel bilirim. Dedeye kandil yağı veya mum gibi şeyler hediye edip etmediğimizi şimdi hatırlamıyorum. Fakat kaç defa geniş bir meyhanenin ürkeklik veren loşluğundan geçerek Koyundedenin kabri karşısında ellerimizi kaldırıp dua ettiğimiz hâlâ gözümün önündedir. İhtiyar bir kadının elinden tuttuğu çocukla meyhaneye girdiğini gören meyhaneci, Koyundedeyi ziyarete geldiğimizi anlayarak bize hiç ses çıkarmazdı, toprak zemin üzerinde ağır adımlarla bir haylı yürüdükten sonra Koyundedeyi bulurduk. Koyundedenin kabri mütevazi bir lâhitten ibaretti, yalnız kapısından ışık alan meyhanenin Koyundedenin mezarı üzerine tesadüf eden çatı kısmında büyük ve camları kırık bir pençeresi vardı. Bu pençereden soluk ve şevksiz bir aydınlık kabrin üzerine toz gibi dökülür ve bu hal, ziyaretçilere hüzün ile karışık bir korku verirdi. Koyundedeye her gittiğimiz zaman kalbime dolan bu korkudan meyhaneden çıkınca ancak kurtulur, çocukluğuma rağmen açık havada yavaş yavaş kendime geldiğimi hisseder, fakat eve gelmeden bir türlü neşelenemezdim.

Tezverendede — İstanbulda Divanyolunda İkinci Mahmut türbesile eski maarif dairesinin arasından Cağaloğluna giden sokağın Divanyolu cihetinde ve İkinci Mahmut türbesinin yan kapısı karşısındadır. Tezverendedeye her istek için müracaat edilir. Mum, kuru üzüm, yazma mendil, yemeni, şal, seccade gibi hediyeler götürülür. İstek sahibi, küçük ve dar türbeye girerek iki rekât namaz kılar, namazın sonunda dua eder ve adakta bulunur. Tezverendede, istek sahibini çok bekletmeden muradın husulüne delâlet eder, dileğine kavuşan adağını yerine getirir.

Tezverendedenin ötedenberi bir türbedarı vardı, bu adam, türbenin içinde ve kapısı önünde oturur, ziyaretçilerle alâkadar görünmeyerek tesbih çeker veya kur'an okurdu. Ziyaretçiler türbede işlerini bitirdikten sonra türbedara beş on kuruş verirler, ondan sonra türbeden ayrılırlardı. Son senelerde türbenin küçüklüğünü ve darlığını göz önünde bulunduran türbedar, kapının dış tarafına bir kulübe yaptırmıştı. Yeşile boyanmış olan bu kulübede o, ziyaretçileri bekler, müracaat edenleri okurdu. Şimdi türbedarın kulübesi kaldırılmış, türbe kapatılmış olmakla beraber Tezverendedeye başvuranlar yine az değildir.

Muammer Önus